

Užívání určitého členu v předložkových frázích v jihocentrální romštině²

The use of the definite article in prepositional phrases in South Central Romani

Abstract

The aim of this paper is to describe the linguistic changes which have led to the simplification of the definite article paradigm, or even to the entire loss of the definite article, in prepositional phrases of various South Central Romani varieties. I will try to identify the linguistic processes that may underlie these changes, such as analogy or contact-induced phenomena. In regard of the latter, I will discuss some of these changes in the wider context of the decline of gender and number marking in South Central Romani varieties in contact with Hungarian.

Key words

South Central Romani, language contact, dialectology, definite article, grammatical gender

Jak citovat

Bodnárová, Z. 2020. Užívání určitého členu v předložkových frázích v jihocentrální romštině. *Romano džaniben* 27 (1): 135–150.

1 Autorka působí v Jazykovém centru na Univerzitě v Grazu. E-mail: zuzana.bodnarova@uni-graz.at
Článek vznikl v rámci projektu Riksbankens Jubileumsfond číslo M18-0113-18 „Romani language repertoires in an open world“.

2 Ráda bych poděkovala redaktorovi čísla Viktoru Elšíkovi a dvěma anonymním recenzentům za jejich přínosné komentáře k tomuto článku. Veškeré chyby jsou mé vlastní.

Úvod

Romština užívá anteponovaného určitého členu, který se vyvinul v důsledku kontaktu s řečtinou (Boretzky 2000: 58; Matras 2002: 97; Elšík, Matras 2006: 54). Člen vyjadřuje rod (maskulinum a femininum), číslo (singulár a plurál) a pád (nominativ a nepřímý pád). Rod se rozlišuje pouze v singuláru. V nominativu bývá člen vokalický, zatímco tvary nepřímého pádu jsou založeny na konsonantickém kořeni *l-*. V jihocentrální romštině (pro klasifikaci dialektů romštiny viz např. Boretzky 1999; Matras 2002; Elšík, Beníšek 2020) je nominativ určitého členu *i* pro singulár feminina a *o* pro singulár maskulina a plurál.

singulár		plurál
maskulinum	femininum	
<i>o</i>	<i>i</i> ³	<i>o</i>

Použití členu v předložkových frázích obsahujících nominativ substantiva (kterému nepředchází demonstrativní či posesivní zájmeno) je obligatorní. V jihocentrální romštině takové fráze obsahují buď určitý člen *o/i* (*ando kher* [v/do.DEF.M.SG # dům(M).SG] „v [tom]⁴ domě, do [toho] domu“), nebo neurčitý člen *jek/ek* (např. *ande jek kher* [v/do # INDEF # dům(M).SG] „v [nějakém] domě, do [nějakého] domu“), který se vyvinul z číslovky *jekh* „jeden“. Jihocentrální romština nicméně vykazuje jasnou preferenci užívat určitý člen i v sémanticky neurčitých předložkových frázích, což znamená, že výskyt určitého členu je řízen spíše syntaktickými než sémantickými faktory (viz také Boretzky 2000: 44).

Když je určitý člen užit v předložkových frázích, zaujímá místo mezi předložkou a substantivem, např. *tel o vodro* [pod # DEF.M.SG # postel(M).SG] „pod [tou] postelí, pod [tu] postel“ nebo *pal i kafidi* [za # DEF.F.SG # stůl(F).SG] „za [tím] stolem, za [ten] stůl“.

Členy bývají integrovány do předložek, jejichž základní tvar končí na */e/*, např. *ande* „v, do“, *uze a ke* „u, k, vedle“, *uppe* „na, nad“, *angle* „před“, *pale* „za“ atd. Například předložka *ande* „v, do“ má podobu *ando* (z *ande o* [v/do # DEF.M.SG/PL]) před singulárem maskulin a substantivy v plurálu a *andi* (z *ande i* [v/do # DEF.F.SG]) před singulárem feminin:

3 Podle Vekerdího (1981: 27) je člen singuláru feminina *i* výjimečně nahrazován tvarem *e*. Alternování těchto tvarů je také zachyceno u jediného mluvčího v Budapešti z roku 1956 v povídce, kterou uveřejňuje Vekerdí (1985: 216–218). Nicméně v mém materiálu (viz níže) se taková alternace neobjevuje, stejně jako v ostatních publikacích. Budapeštská varieta jihocentrální romštiny zanikla koncem dvacátého století, Vekerdího záznamy tak mohou zachycovat archaický tvar v budapeštské romštině (nebot inovativním tvarem je *i*), nebo byl pravděpodobněji romský mluvčí z Budapešti ovlivněn jinými tamějšími dialekty romštiny.

4 Určitost naznačujeme v překladu do češtiny tvary demonstrativního zájmena *ten* v závorkách, neurčitost tvary neurčitého zájmena *nějaký* v závorkách.

*ande o kber [v/do # DEF.M.SG # dům(M).SG] → *and-o kber* [v/do-DEF.M.SG # dům(M).SG] „v [tom] domě, do [toho] domu“;

*ande i bār [v/do # DEF.F.SG # zahrada(F).SG] → *and-i bār* [v/do-DEF.F.SG # zahrada(F).SG] „na [té] zahradě, na [tu] zahradu“;

*ande o kbera [v/do # DEF.PL # dům.PL] → *and-o kbera* [v/do-DEF.PL # dům.PL] „v [těch] domech, do [těch] domů“.

Z historického hlediska jsou *ando* a *andi* stažené tvary předložky *ande* a určitého členu *o/i*.⁵ Nicméně ze synchronního hlediska by mohly být analyzovány také jakožto určité, člen inkorporující předložky, které se ohýbají v rodě a čísle a v těchto kategoriích se shodují s řídícím substantivem. Podobný přístup zaujímá Boretzky (2000: 44), když popisuje užívání určitého členu v předložkových frázích v bugurdžijské či arlijské romštině. V těchto balkánských dialektech romštiny se určitý člen může vyskytovat spolu s dalšími determinátory, např. s posesivním zájmenem v *ko mo pbral* [u/k.-DEF.M.SG # můj.M.SG # bratr(M).SG] „u mého bratra, k mému bratrovi“ nebo s demonstrativním zájmenem v *tari odoja crkva* [z-DEF.F.SG # ten.F.SG # kostel(F).SG] „z toho kostela“. Na základě těchto příkladů Boretzky (2000: 44) tvrdí, že určitý člen „táhne ke změně v něco, co by bylo možné označit jako marker rodu u předložek“.⁶ Dalším příkladem je užívání původního určitého členu s předložkami v polské romštině (Matras 1999: 9, Matras 2002: 96), ačkoli určitý i neurčitý člen podle vzoru polštiny v tomto romském dialektu zanikly. V jihocentrální romštině se základní tvar předložky používá před posesivy (*ande mro kber* „v mém domě, do mého domu“) a demonstrativy (*and'adā kber*, apokopovaný tvar z *ande adā kber* „v tomto domě, do tohoto domu“), před neurčitým členem (*ande jek kber* „v [nějakém] domě, do [nějakého] domu“) a také před flexivními tvary osobních zájmen, např. *uze mande* „u mě, ke mně“. Předložka s integrovaným členem je pak obligatorní ve všech ostatních kontextech, např. *ando baro kber* „v [tom] velkém domě, do [toho] velkého domu“.

Maďarština, která představuje jeden z nejdůležitějších kontaktních jazyků jihocentrálních variet romštiny, nerozlišuje rod. Na druhou stranu obsahuje podobně jako romština určitý člen. Maďarský člen má podobu *a* před konsonanty a *az* před vokály. Nesklonuje se v čísle ani v pádě. Oproti romštině používá maďarština záložky (postpozice). Záložkové fráze jsou uvozeny určitým členem, po kterém následuje substantivum a záložka, např. *a föld alatt* [DEF # země # pod] „pod [tou] zemí“, *az ajtó mellett* [DEF # dveře # vedle] „vedle [těch] dveří“. Maďarským ekvivalentem romských frází obsahujících některé předložky jsou nominální fráze značené (flektivními) lokálními pády, např. *a ház-ban* [DEF # dům-v]

5 Stažení předložky a členu je také běžné v některých románských jazycích, např. italské *da il > dal* [z.DEF.M.SG], nebo v němčině, např. *von dem > vom* [z.DEF.M.SG].

6 V originále: „tends to turn into something like a gender marker for prepositions“.

„v [tom] domě“, oproti romskému *and-o kber* [v/do-DEF.M.SG # dům(M).SG]
„v [tom] tomě, do [toho] domu“.

V mnohých varietách jihocentrální romštiny byl určitý člen v některých předložkových frázích elidován, nebo už neznačí gramatický rod a/nebo číslo. Důvodem není pouze analogie, ale také změny podmíněné kontaktem. V dalším textu ukážu, že eroze shody v rodě v rámci předložkových frází je výsledkem vlivu bezrodé maďarštiny na romštinu, která rozlišuje rody dva, zatímco eroze shody v čísle vychází ze vzorce shody inherentního maďarštině (pro přehled dalších romských změn podmíněných kontaktem s maďarštinou viz Elšík 2007; Bodnárová, Wiedner 2020). V následujících oddílech ukážu, jaké strategie uplatňují různé romské variety ve snaze vyřešit střet dvou jazykových systémů: jeden z tvarů s integrovaným členem (končící na /o/ nebo /i/) se buď rozšiřuje do dalších kontextů (viz kpt. 1 a 4), nebo je zobecněn napříč celým paradigmatickým (viz kpt. 4), anebo jsou obě varianty užívány alternativně (viz kpt. 4). Některé variety romštiny také určitý člen kompletně elidují (viz kpt. 2 a 3).

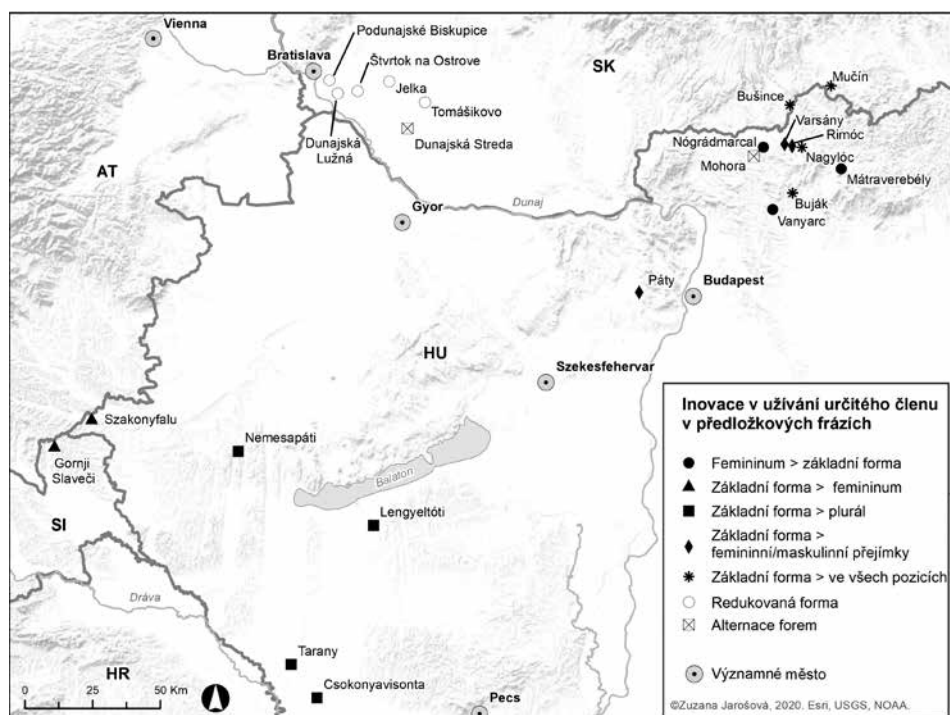
Data pro jihocentrální romštinu čerpám z projektu Jazykový atlas centrální romštiny Univerzity Karlovy, vedeného Viktorem Elšíkem. Cílem projektu bylo zmapovat mezinářeční variaci centrální romštiny. Ke sběru dat z romštiny bylo využito překladového dotazníku, který byl překládán z dominantního kontaktního jazyka do romštiny. U jihocentrální romštiny jsou dominantními kontaktními jazyky mj. maďarština, slovenština, slovinština a němčina. Nahraná data byla transkribována, uložena a otagována v lingvistické databázi. Tato databáze zahrnuje také dříve publikovaná data, jako například sbírky romských textů od Müllera (1869), Görögové (1985), Vekerdího (1985) a dalších. Data z jihocentrální romštiny v databázi čítají cca 160 tisíc větných položek a zastupují romské variety 123 lokalit na Slovensku, v Maďarsku, Rakousku a Slovinsku. Kvůli vysokému počtu romských variet, množství dat a obrovské variantnosti mezi formou a funkcí různých předložek se v této práci omezím pouze na analýzu předložkových frází obsahujících předložku *ande* „v, do, dovnitř“. Další předložky budou stručně zmíněny v kpt. 5.

Všem romským varietám, které v této studii zmiňuju, hrozí jazyková směna a značná část dat pochází od mluvčích, kteří jsou romštině vystaveni pouze v malé míře, ať už kvůli nízkému počtu romských mluvčích v jejich komunitách, nebo z důvodu nepoužívání romštiny jakožto vnitroskupinového jazyka. Vzhledem k tomu, že míra jazykové kompetence romských mluvčích nebyla podrobně zkoumána, nelze jasně stanovit, nakolik jsou jazykové změny popisované v tomto textu podmíněné kontaktem, anebo nízkou jazykovou kompetencí některých mluvčích romštiny. Nicméně se zdá, že ačkoli různé romské jazykové komunity (nebo mluvčí ve svých idiolektech) zvolily různé strategie, jakými restrukturovat systémy svých romštin, motivace za těmito změnami zůstává stejná.

1 Rozšíření tvaru feminina do základního tvaru

V jihocentrální romštině často dochází k tomu, že základní tvar předložky je zasažen jazykovou změnou. Běžně bývá základní tvar předložky nahrazen femininním tvarem předložky, přesněji řečeno předložkou *ande* spojenou se členem v singuláru feminina *i* (*ande > *andi*), např. *andi mande* „ve mně, do mě“. Tuto inovaci lze nalézt hned v několika varietách jihocentrální romštiny, ve kterých se často vyvinula nezávisle na ostatních. Sdílí ji například několik romských variet na severozápadní periferii jihocentrální romštiny na Slovensku i převážná většina jihocentrálních variet ve Slovinsku. Rozšíření tvaru feminina do základního tvaru předložky v současnosti probíhá také v několika nepřilehlých varietách severního Maďarska, konkrétně v obcích Nógrádmárcal, Vanyarc a Mátraverebély (viz Mapa 1).

Nahrazení základního tvaru *ande* femininem *andi* může být nahlíženo jako zjednodušení paradigmatu. V důsledku této změny má předložka pouze dva tvary, *ando* pro singulár maskulina a plurál a *andi* pro singulár feminina a v základním tvaru.

2 Rozšíření základního tvaru do dalších kategorií

K rozšíření základního tvaru do dalších kategorií dochází méně často. V několika varietách lze však vzácně najít původně základní tvar v plurálu. Například ve varietě obce Szakonyfalu v jihozápadním Maďarsku byly zaznamenány tvary *ande āt̥ha* „v [těch] očích, do [těch] očí“ a *ande kāna* „v [těch] uších, do [těch] uší“, ačkoli očekávané tvary by byly *ando āt̥ha* [v/do.DEF.PL # oko.PL] a *ando kāna* [v/do.DEF.PL # ucho.PL]. Obdobně je s podobou *ande* doloženo několik plurálových substantiv i v dalších varietách jihocentrální romštiny západního Maďarska, např. *ande āt̥ha* (místo **ando āt̥ha*) „v [těch] očích, do [těch] očí“ v obcích Csokonyavisonta, Lengyel-tóti, Nemesapáti a Tarany.

Užití původně základního tvaru v plurálu lze vysvětlovat buď jako erozi v užívání určitého členu, nebo spíše jako erozi shody v čísle v rámci předložkových frází. V prvním případě můžeme vyloučit vliv maďarštiny, neboť maďarské nominální fráze, které odpovídají romským, člen obsahují vždy. V tomto případě není jasné, co motivuje vypuštění členu. Druhý případ však můžeme vysvětlit jako změnu podmíněnou jazykovým kontaktem, protože v maďarštině se adjektiva a determinátory (až na demonstrativní zájmena, viz Moravcsik 2003: 447) neshodují se substantivy v čísle. Romština se tomuto pravidlu přizpůsobuje tím, že používá základní tvar předložky, který číslo neznačí. Odstraněním markeru plurálu (-o) se ale ztrácí také značení určitosti.

Základní tvar se někdy objevuje také ve femininu. Tuto inovaci lze najít pouze v blízkce příbuzných romských varietách obce Gornji Slaveči ve Slovinsku a obce Szakonyfalu v Maďarsku. V Szakonyfalu se tvar *ande* vyskytuje jak s femininy (např. *ande bār* [v/do # zahrada(F).SG] místo *andi bār [v/do.DEF.F.SG # zahrada(F).SG] „na [té] zahradě, na [tu] zahradu“), tak v základním tvaru (e.g. *ande peste* „v sobě“) a někdy také v plurálu (viz výše), zatímco v Gornji Slaveči se tvary *ande* a *andi* zaměňují jak u feminina (např. *ande bōlta* vedle *andi bōlta* „v [tom] obchodě, do [toho] obchodu“), tak nejspíše i u základního tvaru.⁷ Ačkoli se obě lokality, Szakonyfalu a Gornji Slaveči, nacházejí pouze 20 kilometrů od sebe, s ohledem na výše popsané rozdíly ve funkci a distribuci podob *ande* a *andi* nelze určit, zda se jedná o nezávislou, či sdílenou inovaci.

Navíc se v szakonyfaluské romštině základní tvar používá s většinou maďarských přejímek, které se do této variety integrovaly bez adaptačního sufixu, např. *ande diskō* (z maďarského *diszkó*) „na [té] diskotéce, na [tu] diskotéku“, *ande hābarū* (z maďarského *hāború*) „v [té] válce, do [té] války“, *ande mozi* (z maďarského

⁷ V základním tvaru byl doložen pouze tvar *ande*. Nicméně vzhledem k variaci u jiných předložek (např. *ze late* vedle *zi late* „u ní, k ní“), předpokládám, že k obdobné variaci dochází i v případě předložky *ande*.

mozi) „v [tom] kině, do [toho] kina“ nebo *ande Szeged*⁸ (z maďarského *Szeged*) „v Segedínu, do Segedínu“. Vzhledem k tomu, že se v této varietě tvar *ande* používá ve femininu pravidelně, můžeme předpokládat, že se tyto maďarské přejímky chovají jako feminina. Jiným vysvětlením by bylo, že se mluvčí snaží vyhnout značení gramatického rodu u maďarských přejímek, a proto se uchylují k vypouštění členu, který kóduje rod, ale také určitost. Tomuto tématu se budu věnovat podrobněji na konci tohoto oddílu.

Podobný vývoj zaznamenáváme také ve dvou sousedních lokalitách Nógrádské župy, konkrétně v obcích Varsány (Görögová 1985) a Rimóc (Vekerdi 1985), jakožto i ve vzdálené obci Páty (Vekerdi 1985) v Peštské župě. Zde se předložka *ande* používá před některými maďarskými přejímkami v singuláru feminina i maskulina. Například se lze setkat s *ande levegővo* (místo **ando levegővo*; z maďarského *levegő*) „v [tom] vzduchu, do [toho] vzduchu“ v obci Varsány, *ande bölcsőva* (místo **andi bölcsőva*; z maďarského *bölcső*) „v [té] kolébce, do [té] kolébky“ v obci Rimóc nebo *ande soba* (místo **andi soba*; z maďarského *szoba*) „v [tom] pokoji, do [toho] pokoje“ v obci Páty. V obci Varsány bylo maďarské substantivum *temető* „hřbitov“ adaptováno jako maskulinum *temetővo*, nebo femininum *temetőva*, ale v obou případech je předchází předložka *ande*. Na rozdíl od szakonyfaluské romštiny se původně základní tvar předložky používá nejenom s přejímkami integrovanými bez adaptačního sufixu, ale také s maďarskými přejímkami, které adaptované jsou, například femininním adaptačním sufixem *-va* (*temetőva*), nebo maskulinním *-vo* (*temetővo*). Tuto změnu můžeme opět interpretovat jako ztrátu shody v rodě v rámci předložkové fráze. Té je docíleno vypuštěním určitého členu singuláru, který je monofonematický a vyjadřuje rod. Na druhou stranu přejatým substantivům gramatický rod přiřazován je, což naznačuje, že přiřazení rodu je stabilnější než shoda v rodě v rámci předložkové fráze.

Konečně existují také čtyři romské variety, kde byl původně základní tvar zobecněn ve všech kontextech. Dvěma z těchto variet se mluví v Nógrádské župě, konkrétně v obcích Buják a Nagylóc, dalšími dvěma severněji, na slovenské straně slovensko-maďarských hranic, konkrétně v Bušincích a Mučíně. Například v nagylócké romštině se předložka *ande* pravidelně používá s maskuliny (*ande gav* místo **ando gav* „ve vesnici, do vesnice“) i femininy (*ande bōta* místo **andi bōta* „v obchodě, do obchodu“), a to bez ohledu na jejich původ, a také se substantivy v plurálu (*ande gava* místo **ando gava* „ve vesnicích, do vesnic“). Původní maskulinum *ando* a femininum *andi* jsou volné varianty základního tvaru a vyskytují se pouze výjimečně.

8 Na rozdíl od maďarštiny i angličtiny přiřazuje jihocentrální romština místním jménům určitý člen. Proto bychom očekávali buď femininní tvar *andi Szeged* [v/do.DEF.F.SG # Szeged(F).SG], nebo maskulinní tvar *ando Szeged* [v/do.DEF.M.SG # Szeged(M).SG], v závislosti na rodě přiděleném vlastnímu jménu *Szeged* v romštině.

Tyto čtyři oblasti se od sebe nacházejí ve vzdálenosti zhruba 70 kilometrů, nesousedí spolu tedy přímo. Nelze proto určit, zda se tato změna vyvinula paralelně, anebo se rozšířila difuzí. Je ale pozoruhodné, že v určitých geografických oblastech se změna řídí podobným vzorcem, ačkoli spolu variety nesousedí, jako například užívání původně základního tvaru v plurálu v západním Maďarsku, ve femininu v hraničních oblastech mezi Maďarskem a Slovinskem a ve všech kontextech v hraničních oblastech mezi Maďarskem a Slovenskem.

Jak jsem už naznačila, zdá se, že v těchto romských varietách probíhá změna projevující se erozí shody v rodě a čísle, která se projevuje vypuštěním určitého členu v předložkových frázích. Tento proces je nejspíše usnadněn neexistencí shody v rodě a čísle mezi determinátory a substantivem v maďarštině, a tím, že romský určitý člen je monofonematický a integrovaný do předložky. Členy v předložkách jsou tak pro mluvčí morfologicky netransparentní, což vede k jejich analýze jakožto pouhých markerů rodu a čísla. Hypotéza, že vliv maďarštiny je rozhodujícím faktorem této změny, je podložena zvláště daty z obcí Varsány, Rimóc a Páty, kde tato změna postihla pouze ty předložkové fráze, které obsahují substantivní přejímku z maďarštiny.

V této souvislosti je potřeba podotknout, že člen téměř úplně zanikl také v některých evropských dialektech romštiny, které jsou v kontaktu s jazyky bez určitého členu. Například určitý i neurčitý člen z velké části zanikly v polské či ruské romštině pod vlivem polštiny a ruštiny, stejně jako v dolensské romštině pod vlivem slovinštiny (Matras 2002: 96).

Přesto se však člen zachoval v některých z předložek, které ho do sebe inkorporovaly, např. *pašo kher* [vedle.DEF.M.SG # dům(M).SG] „vedle domu“ a *paši tyša* [vedle.DEF.F.SG # stůl(F).SG] „vedle stolu“ v polské romštině (Matras 1999: 9–10). Na základě těchto dat se zdá, že člen v předložkových frázích je stabilnější při obecném zanikání členu (jako v polské romštině), avšak náchylnější ke změnám při zanikání shody v rodě (jako v jihocentrální romštině).

3 Redukce předložky

Ke zkrácení tvaru předložky *ande* dochází ve dvou oblastech. V první, která zahrnuje několik variet romštiny jižního a západního Maďarska, si konkurují apokopovaný tvar *and* a *ande*. Například ve veršendské romštině se vyskytuje *and jěk kher* vedle *ande jěk kher* „v [nějakém] domě, do [nějakého] domu“. To znamená, že zkrácený tvar je pouze volitelnou variantou základního tvaru a nijak neovlivňuje použití předložky se členem.

Druhou oblastí je jihozápadní Slovensko. Konkrétněji se jedná o romské variety používané na Žitném ostrově a jim přilehlé variety používané v obcích Jolka a Tomášikovo. Zde je zkráceným tvarem *an*, což je volná varianta plného tvaru *ande*, např. *an leste* (sporadicky *ande leste*) „v něm, do něho“. V romské varietě obce Dunajská Lužná byl plný tvar téměř zcela nahrazen zkráceným tvarem.

Je však zajímavé, že v místních romských varietách se člen nepoužívá v předložkových frázích se zkrácenou předložkou, předložka *an* zůstává neohebná. Abych uvedla pár příkladů, v romštině obce Štvrtok na Ostrove se zkrácený tvar předložky používá s maskulinním substantivem singuláru v *an gav* [v/do # vesnice(M).SG] „v [té] vesnici, do [té] vesnice“ (místo *ando gav), s femininním substantivem singuláru v *an bŭti* [v/do # práce(F).SG] „v [té] práci, do [té] práce“ (místo *andi bŭti) a se substantivem v plurálu v *an kana* [v/do # ucho.PL] „v [těch] uších, do [těch] uší“ (místo *ando kana). Naproti tomu, plný tvar předložky určitý člen vyžaduje, před singulárem maskulina (*ando*), singulárem feminina (*andi*) i substantivem v plurálu (*ando*). Výjimkou je romština v Dunajské Středě, kde inovativní zkrácený tvar předložky (*an*) konkuruje původnímu základnímu tvaru (*ande*) a původnímu femininnímu tvaru (*andi*) ve všech kontextech (viz kpt. 4).

Domnívám se, že motivaci této jazykové změny lze hledat na jedné straně v apokopě a na straně druhé v maďarském vlivu na romštinu. K apokopě /e/ dochází v romštině na Žitném ostrově poměrně často. Například zde najdeme apokopovaný tvar *khēr* vedle *khēre* „doma, domů“ nebo *nān* vedle *nāne* „není, nejsou“. Protože je nepravděpodobné, že by se všechny tři tvary *ande*, *ando* a *andi* zkrátily na *an*, domnívám se, že zkrácený tvar se vyvinul z původního základního tvaru *ande*.

Absence členu v těchto předložkových frázích by se opět dala vysvětlit maďarským vlivem na romský systém shody v rodě a čísle (viz kpt. 2). To dokazují i Müllerova (1869) historická data z romské variety, která se podle určitých lingvistických rysů nejspíše nacházela někde v oblasti této inovace. V textech nalézáme dva případy, kdy je předložka použita s maďarskou přejímkou, přičemž se s ní neshoduje v rodě. Jedná se o příklady předložek *ande* a *upre* v pozici před femininními substantivy *pinca* (z maďarského *pince*) a *těkōva* (z maďarského *tőke*):

<i>Džas</i>	<i>tēle</i>	<i>akānek</i>	<i>ande</i>	<i>pinca</i>	<i>te</i>	<i>pījen!</i>
pojďme	dolů	teď	v/do	sklep(f).sg	aby	pít
„Pojďme se teď napít do sklepa!“						

<i>Čak</i>	<i>thōven</i>	<i>la</i>	<i>upre</i>	<i>těkōva</i>	<i>ěš</i>	<i>čhinen</i>	<i>lākeri</i>	<i>men!</i>
jen	položte	ji	na	kmen(F).sg	a	podřízňte	její	krk
„Prostě ji položte na kmen a podřízňte jí krk!“								

Pokud budeme předpokládat, že jsou transkripce přesné, pak tyto příklady dokládají důsledky eroze shody v rodě u romských variet v kontaktu s maďarštinou, kterou pravděpodobně můžeme datovat alespoň do druhé poloviny devatenáctého století. Dodnes je hlavním kontaktním jazykem v oblastech, kde romské variety

reflektují tuto jazykovou změnu, právě maďarština. Výjimku tvoří bratislavská část Podunajské Biskupice a přilehlá Dunajská Lužná, kde je dnes hlavním kontaktním jazykem slovenština.

Zajímavé je, že právě ve varietě Dunajské Lužné plný tvar předložky téměř vymizel, ačkoli místní varieta romštiny v současnosti pod vlivem maďarštiny není. Předchozí vliv maďarštiny je ale nepochybný a nejspíše právě ten vedl ke vzniku této inovace. Na druhou stranu mohla být tato inovace dále podpořena i současným vlivem slovenštiny, která žádné členy nemá. Proto je v případě variety Dunajské Lužné relevantnější tuto změnu popisovat ze synchronního hlediska jakožto erozi užívání určitého členu. Tomu nasvědčují i další data z této variety prokazující vypuštění členu i v dalších kontextech. Například v následující větě není určitý člen oproti očekávání použit před substantivy *phũro* a *mlino*.

<i>Phũro</i>	<i>andar</i>	<i>mlino</i>	<i>leđželāj</i>	<i>jāro</i> .
dědeček	z	mlýn(m).sg	odnášel	mouka
„Dědeček z mlýna odnášel mouku.“				

4 Alternace forem

Pouze výjimečně se stává, že dva až tři tvary předložek paradigmaticky alternují. Právě toto se však děje ve dvou varietách jihocentrální romštiny, a to ve varietě Dunajské Stredy na Slovensku (Bodnárová 2017, 2018) a ve varietě obce Mohora v Maďarsku.

Dunajská Streda leží na Žitném ostrově a sdílí zkrácený tvar *an* s dalšími varietami romštiny z této oblasti (viz kpt. 3). Obdobně jako u ostatních variet se zkrácený tvar používá ve všech kontextech a nenásleduje po něm člen, např. *an pāñi* „ve vodě, do vody“ (< *ando pāñi), *an būti* „v práci, do práce“ (< *andi būti). Navíc se původní základní tvar (*andē*) a femininní tvar (*andi*) rozšířily do celého paradigmatu, např. *andē gav* vedle *andi gav* „ve vesnici, do vesnice“ (místo původního *ando gav), *andē bōta* vedle *andi bōta* „v obchodě“ (místo *andi bōta), *andē vēša* vedle *andi vēša* „v lesích“ (místo *ando vēša). Oproti tomu původní maskulinní tvar (*ando*) je v datech doložen pouze výjimečně.

Protože původní tvar feminina *andi* doprovází maskulinní, femininní i plurálová substantiva, je možná i interpretace, že tyto předložkové fráze určitý člen neobsahují. Určitý člen se navíc často vypouští v předložkových frázích, ve kterých předložka končí konsonantem, např. *andar hēv* „z [té] díry“ (místo *andar i hēv) nebo *palal kašt* „za [tím] stromem, za [ten] strom“ (místo *palal o kašt). Elidovat lze i flektivní markery, které vyjadřují rod, číslo a pád v posesivních zájmenech *amār-* „náš“ a *pumār-* „svůj PL“, např. *pumār fiatalšāgo* (místo **pumār-o fiatalšāgo*

[svůj.PL:M.SG # mládí(M).SG“] „svoje PL mládí“, *amār čajōri* místo *amār-i čajōri [náš.F.SG # dcera(F).SG“] „naše dcera“).

Za motivaci tohoto vývoje opět považuju změnu ve vzorci romské shody přízpůsobující se maďarskému vzoru. Protože v maďarštině se determinátory v rodě a čísle neshodují se substantivy, mluvčí romské variety z Dunajské Stredy volí strategii odstranění markerů rodu a čísla, které ale u předložkových frází značí také určitost. To, že předložkové fráze bez členu často obsahují řídicí substantivum přejaté z maďarštiny, také poukazuje na vliv maďarštiny, např. *ande erdō* „v lese, do lesa“ (z maďarského *erdő*), *uze tengeri* „u moře, k moři“ (z maďarského *tenger*), *andar hadma* „z cibule“ (z maďarského *bagyma*), *talal duňba* „pod peřinou“ (z maďarského *dunyba*).

Na rozdíl od dunajskostredské romštiny, v romské varietě obce Mohora v Nógrádské župě v severním Maďarsku alternují ve všech kontextech původní tvary maskulina (*ando*) a feminina (*andi*). Najdeme zde například *ando fōro* vedle *andi fōro* (srov. původní *ando fōro) „v [tom] městě, do [toho] města“, *ando bōta* vedle *andi bōta* (srov. původní *andi bōta) „v [tom] obchodě, do [toho] obchodu“ nebo *andi peste* (místo *ande peste) „v sobě, do sebe“ a *ando mro tāška* (místo *ande mri tāška) „v mojí tašce, do mojí tašky“. Poslední příklad dokazuje, že eroze shody v rodě a čísle zasahuje i další determinátory, jako například posesivní zájmeno *mr-* „můj“.

5 Diskuze a závěry

V této práci dokazují, že k erozi či k úplnému zániku určitého členu v předložkových frázích některých variet jihocentrální romštiny vedla souhra dvou faktorů. Tím prvním je rozsáhlý kontakt s maďarštinou, která nerozlišuje gramatický rod a jejíž determinátory (kromě demonstrativních zájmen) se neshodují se substantivem v čísle. Druhým faktorem je, že určitý člen, který kóduje rod a číslo, je monofonemický a je inkorporován do předložky. Tím také podoba předložky před substantivy v singuláru připomíná adjektivní flexi, ve které je singulár maskulina značen pomocí *-o* (e.g. *bar-o* „velký“, srov. *and-o*) a singulár feminina pomocí *-i* (e.g. *bar-i* „velká“, srov. *and-i*). Určitý člen je proto mluvčími nejspíše analyzován jakožto pouhý marker rodu a čísla a předložka *ande* jakožto ohebná v rodě.

Zmiňované variety romštiny používají různé strategie, aby se maďarskému vzoru přiblížily: některé preferují jeden tvar (*ando*, *andi* nebo *ande*) před ostatními, jiné volí zkrácenou variantu bez koncového vokálního komponentu (*an*), ve které nelze rozeznat původní rodové markery. Další variety zase zaměňují dva až tři tvary ve všech kontextech, bez ohledu na původ či rod a číslo řídicího substantiva. Společným jmenovatelem je ve všech případech fakt, že tyto předložky nekódují určitost, rod ani číslo, ačkoli mohou obsahovat reflex původního členu.

To znamená, že ačkoli romština napodobuje maďarský vzor v oblasti značení rodu a čísla, paradoxně se od maďarštiny odlišuje v oblasti užívání určitého členu.

Data z romštiny představená v tomto článku popírají tvrzení Boretzkého (2013: 414), podle něhož vliv bezrodé maďarštiny „nijak nenarušil rodový systém romských dialektů, kterými se hovoří v Maďarsku, jako například *romungro*,⁹ a to ani v dlouhém časovém rozmezí“.¹⁰ Ačkoli přiřazování rodu substantivům a shoda v rodě jsou v převážné většině variet poměrně stabilní, v některých probíhají určité změny, jako například vypouštění členu v předložkových frázích, které lze považovat za následky eroze značení rodu. Dalším příkladem, který Boretzky (2013) opět považuje za výjimku, je ztráta rozlišení rodů v zájmenu třetí osoby singuláru (Elšík 2000: 76; Bodnárová, Wiedner 2020: 321). Ve výsledku je tak zobecněn původní tvar feminina (*ōj* „on/a“) či maskulina (*ōv* „on/a“), popřípadě oba tvary alternují bez ohledu na rod.

Vliv maďarštiny pravděpodobně podnítl ztrátu shody v rodě mezi subjektem a slovesným predikátem ve třetí osobě singuláru. Tak je tomu ve vendské romštině, kde mohou být u intranzitivních sloves vypuštěny markery rodu a čísla, např. *āčhīn-o* [zůstat.PFV-3SG] „on/a zůstal/a“ vs. *āčhīn-o* [zůstat.PFV-3SG.M] „on zůstal“ a *āčhīn-i* [zůstat.PFV-3SG.F] „ona zůstala“ (Bodnárová 2015: 205).

Také ztráta rozlišení rodu v nepřímém pádě některých determinátorů a adjektiv, především v romských varietách z oblasti Žitného ostrova na Slovensku a Nógrádské župy v Maďarsku, se dá vysvětlit vlivem bezrodé maďarštiny. Ve většině variet jihocentrální romštiny má sufix nepřímého pádu podobu končící na *a* v singuláru feminina a na *-e* všude jinde. V uvedených dvou inovativních oblastech má sufix nepřímého pádu v některých kontextech (například u nepravidelných posesivních zájmen) pouze tvar na *-e*. Například v romské varietě obce Štvrtok na Ostrove se rodově neutrální sufix nepřímého pádu *-e* používá u posesivních zájmen a adjektiv, zatímco u členů a demonstrativních zájmen jsou rodově specifické tvary:

m-e romňaha [můj-OBL # manželka.SOC] místo *m-a romňaha [můj-OBL.F.SG # manželka.SOC] „s mojí manželkou“;

trit-e romňaha [třetí-OBL # manželka.SOC] místo *trit-a romňaha [třetí-OBL.F.SG # manželka.SOC] „s třetí manželkou“;

l-a džuvjake [DEF-OBL.F.SG # žena.DAT] „ženě“;

odol-a džuvja [ten-OBL.F.SG # žena.ACC] „tu ženu“.

⁹ *Romungro* je alternativní pojmenování variet jihocentrální romštiny, kterými se mluví v severním Maďarsku a na jižním Slovensku.

¹⁰ V originále: „[...] did not disturb the gender system of Romani dialects spoken in Hungary, for instance *Romungro*, even over a long span of time“.

Je ale nutno poznamenat, že v nepřímém pádě nerozlišuje rod ani číslo většina romských dialektů, které nejsou v kontaktu s maďarštinou (Matras 2002: 95; Elšík 2020: 166). Nejspíše se jedná o výsledek analogické změny s cílem zjednodušit paradigma nepřímého pádu. V případě jihocentrální romštiny je však jakožto možný faktor pro tuto změnu nutno zvážit i vliv bezrodé maďarštiny.

Vliv maďarštiny na přiřazování rodu substantivům je nicméně jasně prokazatelný u variet jihocentrální romštiny, kterými se mluví v západním Maďarsku (viz Bodnárová, Wiedner 2020: 321; také Bodnárová 2015). Když byly tyto variety romštiny ještě v kontaktu s němčinou, začaly přejímat německá substantiva končící na konsonanty, aniž by je morfologicky adaptovaly. Těmto substantivům byl přiřazen rod ze zdrojového jazyka, například mužský u *ampōs* (M) z německého *Amboss* (M) „kovadlina“, nebo ženský u *mašin* (F) z dialektálního německého *Maschin* (F) „mašina“. Naopak před touto inovací byla většina přejímek končících na konsonanty adaptována pomocí adaptačního sufixu (-o nebo -i) a zařazována do třídy maskulin, např. *edetem-o* (M) z maďarského *egyetem* „univerzita“. Pomocí vzorce, který se vyvinul pod vlivem němčiny, tyto variety nyní bohatě přejímaná maďarská substantiva končící na konsonanty integrují bez adaptačního sufixu, např. *edetem* (M/F) „univerzita“.

Dále jsem se snažila dokázat, že použití předložky bez členu (nebo spíše bez markeru rodu a čísla) je výsledkem maďarského vlivu na romštinu v oblasti shody v čísle.

Stručně jsem pojednala také o těch varietách romštiny, ve kterých byl základní tvar předložky *ande* nahrazen původně femininním tvarem *andi* (viz kpt. 1). Toto zjednodušení nicméně nemá žádné důsledky pro užívání členu a shodu v rodě a čísle, které jsou v těchto varietách romštiny stabilní.

Protože jsem analyzovala pouze předložkové fráze obsahující *ande*, je nutno zdůraznit, že inovace, které tato práce popisuje, nepostihují ostatní předložky končící na /e/ ve stejné míře. Zdá se, že předložky *uze* a *ke* „u, k, vedle“ se vyvíjejí stejně či podobně jako *ande*, zatímco předložka *upre/uppel/pe* „na“ je vůči těmto změnám odolnější. Je však třeba dalšího výzkumu v oblasti užívání určitého členu v ostatních předložkových frázích, abychom byli schopni určit rozsah této inovace a osvětlit jazyková omezení těchto konkrétních strukturních přejímek.

Seznam symbolů a zkratek

#	hranice slov
◦	nulový morfém
ACC	akuzativ
DAT	dativ
DEF	určitý člen; určitý tvar předložky
F	femininum, ženský rod
INDEF	neurčitý člen
M	maskulinum, mužský rod
OBL	obliquus, nepřímý pád
PFV	perfektivum
PL	plurál, množné číslo
SG	singulár, jednotné číslo
SOC	sociativ, instrumentál

Literatura

- Bodnárová, Z. 2015. *Vend Romani: a Grammatical Description and Sociolinguistic Situation of the so-called Vend dialects of Romani*. Dizertační práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- Bodnárová, Z. 2017. Spontaneous bottom-up revitalization: The development of Dunajská Streda Romani. In: Kozhanov, K., Oslon, M., Halwachs, D. W. (eds.). *Das amen godi pala Lev Čerenkov: Romani historija, čhib taj kultura*. Graz: Grazer Linguistische Monographien, 143–157.
- Bodnárová, Z. 2018. Gender marking in L2 Romani in contact with Hungarian: The case of Dunajská Streda Romani. In: Friedman, V. A. (ed.). *Multilingualism and Language Contact*. Tetovo: Southeast European University, 80–91.
- Bodnárová, Z., Wiedner, J. 2020. The impact of Hungarian on Romani. In: Matras, Y., Tenser, A. (eds.). *The Palgrave Handbook of Romani Language and Linguistics*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 303–328.
- Boretzky, N. 1999. Die Gliederung der Zentralen Dialekte und die Beziehungen zwischen Südlichen Zentralen Dialekten (Romungro) und Südbalkanischen Romani-Dialekten. In: Halwachs, D. W., Menz, F. (eds.). *Die Sprache der Roma*. Klagenfurt: Drava Verlag, 193–256.
- Boretzky, N. 2000. The definite article in Romani dialects. In: Elšík, V., Matras, Y. (eds.). *Grammatical Relations in Romani, The Noun Phrase*. Amsterdam, Filadelfie: John Benjamins, 31–63.
- Boretzky, N. 2013. Gender adaptation in loan layers of Romani. *STUF, Akademie Verlag* 66 (4): 404–424.
- Elšík, V. 2000. Dialect variation in Romani personal pronouns. In: Elšík, V., Matras, Y. (eds.). *Grammatical Relations in Romani, The Noun Phrase*. Amsterdam, Filadelfie: John Benjamins, 65–94.
- Elšík, V. 2007. Grammatical borrowing in Hungarian Rumungro. In: Matras, Y., Sakel, J. (eds.). *Grammatical borrowing in cross-linguistic perspective* (= Empirical approaches to language typology, 38). Berlín, New York: Mouton de Gruyter, 261–282.
- Elšík, V. 2020. Romani morphology. In: Matras, Y., Tenser, A. (eds.). *The Palgrave Handbook of Romani Language and Linguistics*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 155–186.
- Elšík, V., Beníšek, M. 2020. Romani dialectology. In: Matras, Y., Tenser, A. (eds.). *The Palgrave Handbook of Romani Language and Linguistics*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 389–427.
- Elšík, V., Matras, Y. 2006. *Markedness and Language Change, The Romani Sample*. Berlín, New York: Mouton de Gruyter.
- Görögová, V. 1985. *Berki János mesél cigány és magyar nyelven. – Tales of János Berki told in Gypsy and Hungarian*. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport.

- Matras, Y. 1999. The Speech of the Polska Roma: Some Highlighted Features and Their Implications for Romani Dialectology. *Journal of the Gypsy Lore Society* 9 (1): 1–28.
- Matras, Y. 2002. *Romani. A linguistic Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moravcsik, E. 2003. Non-compositional definiteness marking in Hungarian noun phrases. In: Plank, F. (ed.). *Noun Phrase Structure in the Languages of Europe*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 397–466.
- Müller, F. 1869. Beiträge zur Kenntniss der Rom-Sprache. *Sitzungsberichte der philosophischhistorischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu Wien* 61 (1): 149–206.
- Vekerdi, J. 1981. *A magyar cigány nyelvjárás nyelvtana*. Pécs: Pécsi Tanárképző Főiskola.
- Vekerdi, J. 1985. *Cigány nyelvjárási népmesék – Gypsy dialect tales from Hungary I–II*. (= *Folklor és etnográfia*, 19.) Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem.